

Neuvottomille

”Oletko neuvoton”, tiedusteli René Gothóni opiskelijoille tarkoitettussa oppaassaan kolmisenkymmentä vuotta sitten.¹ Neuvottomaksi näytti julistautuvan muutama kirjallisuusalan toimija, kun Tekijänoikeusneuvosto antoi lokakuussa 2023 lausuntonsa teoksien lainaamisesta toisessa teoksessa. Lausunnon tiivistelmä kuuluu seuraavasti:

Lausuntopyyntöissä mainittu teos oli todellisuudessa eläneitten eri henkilöiden elämää kuvaava kirja. Hakijoiden aiemmin ilmestyneistä tieteellisistä artikkeleista oli lainattu teokseen otteita lukuisista kohdista mainitsematta alkuperäistä lähdettä muuten kuin lähdeluettelossa. Lainaukset olisi tullut tehdä alalla vallitsevan hyvän tavan mukaisesti niin, että lainaukset ovat kirjan muusta tekstistä erotettavissa, lähde ja tekijä mainiten. Kysymys myös lainauksien laajuudesta.²

Muutama kirjallisuusalan edustaja kuvasi olevansa ymmällään: miten jatkossa voi enää julkaista tietokirjoja, jos raamit ovat näin ”ankarat”?³ Toimintaperiaatteita luvattiin pohtia, joskin kommentteissa oli sensuuntainen sivuvire, että kaikki

hauska kielletään ja alan totutut käytännöt ovat uhattuina.

Monet kirjoitustyöläiset *eivät* kuitenkaan olleet neuvottomia. ”Lähteet voi edelleen sijoittaa yhtä hyvin loppuunkin, kunhan tekstistä tavalla tai toisella ilmenee, mitkä tekstin osat ovat sitaatteja ja keneltä”, totesi Mikko Hoikka *Aikakausmediassa*.⁴ On tärkeää, että suoraan toiselta otettu teksti erottuu omasta tekstistä.

Suomen Kustannusyhdistyksen johtaja luonnehti *Helsingin Sanomien* mukaan, että kyseessä oli ”muutamia peräkkäisiä sanoja, jotka olivat täsmälleen samanlaisia kuin toisessa teoksessa”.⁵ Tekijänoikeusneuvoston lokakuinen lausunto ei kuitenkaan puhu vain muutamista peräkkäisistä sanoista, vaan lausunnon kappale 43 kuuluu näin:

Koska artikkeleista lainattu teksti sellaisenaan tai muokattuna ei kuitenkaan ole varsinaisen siteerauksen yhteydessä erotettavissa lainkaan P:n omasta tekstistä eikä niistä myöskään ilmene alkuperäistekstien tekijät tai lähde millään tavalla, tekijänoikeusneuvoston arvion mukaan tilanteessa ei ole menetelty tekijänoikeuslain 11 § 2 momentin edellyttämän hyvän tavan mukaisesti. Tämän johdosta

1. René Gothóni, *Oletko neuvoton. Lohdutuksen sanoja opinnäytteen laatijalle*. Yliopistopaino 1992.

2. Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2023:8: Teoksien lainaaminen toisessa teoksessa. Lausunnot luettavissa osoitteessa <https://okm.fi/tekijanoikeusneuvosto> (19.11.2023).

3. Keskustelun koontia Anne Salomäki, Tietokirjailija arvostelee Maria Petterssonin puheita alalla vallitsevasta normaalista tavasta. *STT* 15.11.2023, julkaistu mm. *Turun Sanomissa* <https://www.ts.fi/kulttuuri/6161808> (19.11.2023); Vaula Helin, Esimerkin voimaa ei kannattaisi valta-asemassa aliarvioida. Vaula Helinin analyysi tapauksesta Suomen historian jännät naiset. 15.11.2023, <https://www.apu.fi/artikkelit/tapaus-suomen-historian-jannat-naiset-analyysi-vaula-helin> (19.11.2023).

4. Mikko Hoikka, Tekijänoikeusneuvosto otti kantaa tekstin lainaamiseen. Näin teet entistä parempia sitaatteja, *Aikakausmedia* 2.11.2023, <https://www.aikakausmedia.fi/ajankohtaista/ajankohtaista-aikakausmedioista/2023/tekijanoikeusneuvosto-otti-kantaa-tekstin-lainaamiseen-nain-teet-entista-parempia-sitaatteja/> (19.11.2023).

5. Miska Rantanen & Mari Korppinen, Lausunto. Maria Pettersson loukkasi tekijänoikeuksia. *Helsingin Sanomat* 4.11.2023.

myös tekijänoikeuslain 3 §:n mukaisia tekijöiden moraalisia oikeuksia on loukattu.

Kun syksyllä 2022 tein kyselyn tieteen, taiteen ja median edustajille, useimmat olivat sitä mieltä, että heillä on tiedossa sopivat tavat ja halua kiittää tietolähteitään. Jotkut käyttivät viitteitä, toiset löysivät muita tapoja kiittää henkilöitä, jotka olivat tukeneet heidän työtään. Valitettavasti osa kyselyyn vastanneista oli törmännyt tilanteisiin, joissa heidän oma työnsä oli ohitettu tai sitä oli käytetty huolimattomasti.⁶

Umberto Eco (1932–2016), tutkija ja kirjailija, erotti toisistaan suoran lainauksen, omin sanoin kirjoitetun parafrasoin ja plagiaatin. Hän varoitti:

-- on oltava täysin varma, että kopioimanne kohdat todella ovat parafraseja eivätkä *lainauksia, joista puuttuvat lainausmerkit*. Muutoin syyllistytte nimittäin *plagioimiseen*. -- lukija, joka saattaa aivan sattumalta huomata, ettei tekstissä olekaan kyse parafrasista, vaan siinä on *kopioitu* osia teoksesta ilman lainausmerkkejä, saa tästä huonon vaikutelman.⁷

Tekijänoikeuslaki on luku sinänsä, mutta joka tapauksessa suora kopiointi antaa *huonon vaikutelman*. Jos virhe tulee ilmi, asiasta saivartelu antaa vielä huonomman vaikutelman.⁸

Matias Ojanen totesi keväällä 2023 valmistuneessa tutkielmassaan, että digitaalisten aineistojen käyttö on historian opinnäytetöissä runsasta,

mutta viittaustavat eivät ole vakiintuneet.⁹ Tutkijakin joutuu jatkuvasti miettimään, miten käyttää digitaalisia aineistoja. Jos pohjatekstejä tulee kopioitua digitaalisesta julkaisusta, vahinkoplagioinninkin riski kasvaa. Mikko Hoikka ohjeistaa *Aikakausmediassa*, ettei kannata rakentaa tekstiä jonkun muun pohjille. On turvallisinta muotoilla virkkeet alusta alkaen omin sanoin.¹⁰

Siltä varalta, että joku lukija vielä kokisi neuvottomuutta, voi tämän pääkirjoituksen esimerkkejä käyttää muistin apuna: toisten sanomiset voidaan tuoda esiin lainauksin, sisennyksin, alaviittein tai tekstiin upotetuin maininnoin.

Kuten olen toisaalla todennut, on monia voimia, jotka suhtautuvat vihamielisesti niin tutkijoihin, tietokirjallisuuteen kuin mediaankin. Niiden torjumiseen tarvittaisiin yhteistyötä. Olisi hienoa, jos vuoden vaihtuessa ainakin osa tämän vuoden kirjallisuus- ja korkeakoulukohuista saisi pisteen ja jos ensi vuosi toisi tullessaan lisää vuoropuhelua. Toki, lainatakseni itseäni, on olennaista, että ”virheen sattuessa tekijällä on tahtoa ottaa siitä vastuu ja korjata toimintaansa.”¹¹

Käsillä oleva *Historiallinen Aikakauskirja* tarjoaa joka tapauksessa taas runsaasti tutkijoiden omin sanoin kirjoittamaa alkuperäistutkimusta. Kiitän sydämellisesti kaikkia kirjoittajia, arvioitsijoita ja toimittajia, jotka ovat antaneet aikaansa tälle vuosikerralle. Levollista jouluaikaa, ja toivottavasti tapaamme taas ensi vuoden puolella, jolloin teemanumerot kertovat seksuaalisuuden historiasta (2/2024) ja eletystä kansakuntakokemuksesta (4/2024).

Anu Lahtinen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

6. Olen käsitellyt aiemmin aihetta muun muassa *Historiallisen Aikakauskirjan* pääkirjoituksissa 3/2021, 4/2021 sekä 4/2022, samoin artikkelissa Tutkija, taitelija ja toimittaja historian tulkkeina. Teoksessa Ida Henrius, Olli Löytty & Anne Mäntynen (toim.) *Tietokirjallisuuden lajit ja rajat*. Gaudeamus 2023, 220–237, 284–290.

7. Umberto Eco, *Oppineisuuden osoittaminen eli miten tutkielma tehdään*. Italiasta kääntänyt Pia Mänttari. Vastapaino 1992, 193. Kursivointi Econ.

8. Vilhelm Kvist, Maria Petterssons arrogans riskerar bli en skam för journalistkåren. *Hufvudstadsbladet* 19.11.2023.

9. Matias Ojanen, *Digitaalisuus historian pro gradu -tutkielmissa Helsingin yliopistossa 2016–2022*. Maisterintutkielma, Helsingin yliopisto 2023. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202305302293> (19.11.2023).

10. Hoikka 2023.

11. Lahtinen 2023, 237.